

Sociale zekerheid als belemmering voor volwaardige deelname aan de maatschappij?

Een verkenning van de filosofie achter de Nederlandse sociale zekerheidswetgeving

Mr. dr. E. Dijkstra*

1 Inleiding: een gebrekkige filosofie

Onze maatschappij neemt sinds jaar en dag de situatie van mensen die relatief gezond zijn, zowel qua lichaam als qua mentale gesteldheid, als uitgangspunt.¹ Eén van de gevolgen hiervan is dat mensen met een fysieke en/of mentale functiebeperking vaak niet volwaardig kunnen deelnemen aan die maatschappij.² Want de inrichting van de maatschappij sluit niet aan op hun behoeften, zoals voldoende verlichting van de last van hun functiebeperking, en biedt weinig ruimte voor de wijzen waarop zij zouden kunnen en willen bijdragen aan de samenleving.³ Dezelfde houding zien we ook terug in de filosofie achter de regelingen binnen het sociale zekerheidsrecht die de bestaanszekerheid van mensen met een functiebeperking betreffen.⁴ Het is mede vanwege deze filosofie dat de regels van de sociale zekerheid de volwaardige maatschappelijke deelname van mensen met een functiebeperking niet kunnen verwezenlijken en er soms zelfs afbreuk aan doen.

In deze bijdrage doe ik een eerste aanzet om deze filosofie en haar praktische gevolgen in kaart te brengen.⁵ Eerst komt het meest abstracte niveau aan bod: het relevante maatschappij- en mensbeeld achter de sociale zekerheid in de meeste democratische rechtsstaten. Vervolgens zal ik uit de doeken doen hoe dit maatschappij- en

* Mr. dr. E. (Erwin) Dijkstra is een voormalig docent-onderzoeker aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Zijn proefschrift, *Discrimination and the Foundation of Justice: Hate Speech, Affirmative Action, Institutional Opinions*, is te verkrijgen bij Eleven International Publishing.

1 Erwin Dijkstra, 'Wanneer je leven bepaald wordt door de wet: over handicap, regelgeving en identiteit', *Handicap & Recht* 2020a, 5 (2), p. 42-45.

2 Erwin Dijkstra, 'Addressing Problems Instead of Diagnoses: Reimagining Liberalism Regarding Disability and Public Health', *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2021a, 50 (1), p. 33; Dijkstra 2020a, p. 44; Martha Nussbaum, *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Cambridge: Harvard UP 2006, p. 104-105.

3 Erwin Dijkstra, 'Een gemankeerde wereld: theorieën over (on)toegankelijkheid', *Recht der Werkelijkheid* 2021b, 42 (3), p. 73-75.

4 Dijkstra 2020a, p. 41-43.

5 Deze bijdrage is deels gebaseerd op mijn masterscriptie *Gevangen tussen het lot en het leven: de institutionele omgang met geestelijk en lichamelijk beperkte mensen in Nederland*, Leiden: Universiteit Leiden 2018.

mensbeeld verbonden is met de ontwikkeling van de sociale zekerheid in Nederland. Ter illustratie van deze theoretische uiteenzetting zal ik daarna concreet maken op welke wijze dit maatschappij- en mensbeeld, alsmede de beschreven ontwikkelingen in de sociale zekerheid waarmee men deze ideeën kan verbinden, ervoor zorgen dat praktische sociale zekerheidswetgeving, zoals de Participatiewet en de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015), tekortschiet om de volwaardige maatschappelijke deelname van mensen met een functiebeperking tot stand te brengen. Tot slot bespreek ik alternatieve filosofieën die een dergelijke maatschappelijke deelname wel dichterbij zouden kunnen brengen. Daarbij kijk ik naar verdragen als het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN-verdrag Handicap) en denkrichtingen als de mogelijkhedenaanpak en kwetsbaarheidstheorie.

2 Een maatschappijbeeld dat uitsluit

Dat mensen met een functiebeperking niet volwaardig kunnen meedoen aan de maatschappij is niet in de sterren geschreven, noch in steen gebeiteld. De achtergestelde maatschappelijke positie van mensen met een functiebeperking is, zoals filosoof John Searle dat zou noemen, slechts een epistemologisch objectief feit.⁶ Zij is objectief vast te stellen maar toch afhankelijk van conventies en afspraken – en daarmee te veranderen.⁷ En er zijn manieren om deze achtergestelde positie te remediëren. Het eerdergenoemde VN-verdrag Handicap heeft bijvoorbeeld als onderliggend doel dat de daarin vervatte interpretatie van onze mensenrechten ervoor zorgt dat mensen met een functiebeperking kunnen deelnemen aan de maatschappij op gelijke voet met hun medemensen en dat zij daarbij zo veel mogelijk zelfstandig hun eigen levenskeuzes kunnen maken.⁸ Dat dit tot dusverre niet gebeurd is in zo ongeveer alle democratische rechtsstaten, is in ieder geval mede te danken aan het prevalentie maatschappij- en mensbeeld in landen zoals Nederland.

Voor het relevante maatschappijbeeld, dat deels de achtergestelde positie van mensen met een functiebeperking in democratische rechtsstaten kan verklaren, loont het om te rade te gaan bij politiek filosoof John Rawls.⁹ Rawls herzag in de jaren zeventig van de vorige eeuw het idee van een sociaal contract, met als streven dat dit gedachte-experiment ook in zijn tijd op overtuigende wijze maatschappelijke verplichtingen en autoriteit kon funderen.¹⁰ Rawls' ideeën waren bijzonder in-

6 John Searle, *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press 1995, p. 8.

7 Ibidem, p. 10, 95.

8 Dijkstra 2021a, p. 26; Erwin Dijkstra, *Discrimination and the Foundation of Justice: Hate Speech, Affirmative Action, Institutional Opinions*, Den Haag: Eleven Publishing 2023a, p. 156.

9 Nussbaum 2006, p. 3-6, 13, 62.

10 Sheldon Wolin, *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*, Princeton: Princeton UP 2016, p. 235, 495, 524-525; Pauline Westerman, *Rechtsfilosofie: inleiding*, Heerlen: Van Gorcum/Open Universiteit 1998, p. 46-49.

vloedrijk op het maatschappelijk denken, ook in Nederland.¹¹ In zijn bekendste werk, *A Theory of Justice*, stelt Rawls dat het samenwerken via een sociaal contract rationeel en voordelig is voor mensen met een normaal intelligentieniveau en lichaamskracht, die zodoende in staat zijn om het grootste deel van hun leven productief te zijn.¹² Maar deze mensen zouden hier naar alle waarschijnlijkheid alleen mee akkoord gaan, als zo'n prille samenleving een zekere rechtvaardigheid van de op te zetten maatschappij garandeert.¹³ Deze noodzakelijke rechtvaardigheid zoekt Rawls in de procedure waarmee de maatschappij wordt opgezet – oftewel procedurele rechtvaardigheid.¹⁴ De basisstructuur van deze maatschappij moet daarom door de levenslang productief geachte groep mensen worden opgezet vanachter een zogenoemde sluier van onwetendheid. Dit is een hypothetische beginsituatie waarin de deelnemende personen niet weten wat hun latere maatschappelijke positie zal zijn, noch hun aanleg, talenten of hun ideeën over wat een goed leven behelst. Het doel van deze procedure is het vinden van een overkoepelend concept van rechtvaardigheid waarvan de principes de blauwdruk kunnen vormen voor de maatschappij en haar instituties. Binnen de grenzen van deze rechtvaardige basisstructuur kan iedereen dan handelen naar zijn eigen, verder ingevulde concept van rechtvaardigheid en het goede leven. Een dergelijke opzet leidt er volgens Rawls toe dat men principes kiest waarmee een maatschappij wordt ingericht waarbij ook degenen in de minst fortuinlijke omstandigheden een leefbaar bestaan kan verwachten, want elk van de contractsluiters zou weleens deze pechvogel kunnen zijn.¹⁵ Als de basisstructuur van de maatschappij voltooid is, kunnen de aldus vormgegeven instituties de overige besognes van de samenleving regelen, zoals de arrangementen die de volwaardige maatschappelijke deelname van mensen met een functiebeperking borgen.

Voordat we de gevolgen van deze interpretatie van het gedachte-experiment van het sociaal contract voor de maatschappelijke positie van mensen met een functiebeperking bespreken, is het nuttig om stil te staan bij het overkoepelende concept van rechtvaardigheid en de daarbij behorende principes waar men achter de sluier van onwetendheid volgens Rawls toe zou komen. Diens overkoepelende concept, *justice as fairness*, houdt in dat alle sociaal waardevolle zaken – vrijheid en mogelijkheden, inkomen en rijkdom, en andere gronden voor eigenwaarde – gelijk verdeeld dienen te worden.¹⁶ Eventuele ongelijkheid, die men kan terugzien in de verschillen in welvaart en inkomen, is slechts toelaatbaar als dit allen ten goede komt. Bij dit concept van rechtvaardigheid horen twee basisprincipes, aldus Rawls.¹⁷ Ten eerste

11 Wibren van der Burg & Ronald Pierik, 'John Rawls: de filosoof van de liberaal-democratische verzorgingsstaat', *Nederlands Juristenblad* 2003, 88 (18), p. 918. Voor de kritische observatie dat Rawls niet daadwerkelijk invloedrijk is geweest, maar slechts een prevalentie, risicomijdende redeneertrant beschreef, zie: Simon Blackburn, *Ethics: A Very Short Introduction*, New York: Oxford UP 2001, p. 109-110.

12 John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard UP 1971, p. 126-127.

13 Ibidem, p. 103.

14 Ibidem, p. 120.

15 Ibidem, p. 96.

16 Ibidem, p. 62. Over het belang van eigenwaarde, zie: Ibidem, p. 101.

17 Ibidem, p. 60.

heeft elk individu recht op een aantal vrijheden.¹⁸ Ten tweede zijn sociale en economische ongelijkheid alleen dan toegestaan wanneer zij de samenleving als geheel ten goede komen en dan specifiek de minstbedeelden. Daarbij moeten de sociaaleconomisch voordeligere posities ook openstaan voor eenieder. Dit tweede principe, het zogenoemde verschilspincipe, zal volgens Rawls verkozen worden boven andere mogelijke en invloedrijke invullingen als liberale gelijkheid, waarbij alleen zorg wordt gedragen dat iedereen een gelijk uitgangspunt heeft en men vervolgens louter naar verdienste beloond wordt, en efficiency.¹⁹ Rationele mensen zullen volgens Rawls namelijk niet zomaar akkoord gaan met verschillen, hoe efficiënt ook, wanneer er een gerede kans is dat zij hier niet van zullen profiteren.²⁰ Liberale gelijkheid, zelfs al trekt men door onderwijs en ondersteuning ieders startpunt in het leven gelijk, zal ook niet gekozen worden vanwege de moreel arbitraire aard van verdiensten.²¹ In een moderne maatschappij wordt immers niet je harde werk maar juist je prestatie beloond. De televisiepresentator die in één aflevering een scabreuze bekentenis aan een bekende persoon ontlokt, zal succesvoller zijn dan een collega die er een heel seizoen over doet. Men wordt dus succesvol niet alleen door inzet, maar vooral ook door talent. En het bezit van een talent dat in deze tijd en op deze plek in de wereld gewaardeerd wordt, ligt buiten ons bereik. De talenten van de televisiepresentator zouden minder succes brengen in de steentijd of in gemeenschappen waarin mediaconsumptie minder belangrijk is. Daarnaast stelt Rawls dat we, zelfs wanneer men abstraheert van talent, zien dat ook inzet wordt bepaald door factoren waar je geen controle over hebt. Hoe hard je werkt of kunt werken is volgens hem het gevolg van erfelijke factoren en de sociale omstandigheden waarin je geboren werd en opgroeide. Omdat zowel de inzet als het talent die een persoon tentoonspreidt moreel arbitrair zijn – en succes dus niet je eigen verdienste is – zullen rationele mensen, als men Rawls gelooft, een variant van het verschilspincipe verkiezen boven de genoemde alternatieven.²²

Samengevat veronderstellen Rawls' theorie van rechtvaardigheid en het daarbij behorende maatschappijbeeld dat het voor productieve mensen voordelig is om met elkaar samen te werken via een sociaal contract. Deze samenwerkende groep zal, gezien het moreel arbitraire gehalte van verdiensten, kiezen voor de principes die Rawls voorstelt waarbij de minstbedeelden kunnen profiteren van de verschillen in de samenleving.²³ Deze opzet sluit echter bepaalde mensen uit van de groep door en voor wie de maatschappij wordt ingericht: onder andere degenen die lichamelijk of mentaal beperkt zijn en niet voor het grootste deel van hun leven geacht kunnen

18 John Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia UP 2005, p. 5-6. Maar een aantal van deze rechten kan wel beperkt worden onder bepaalde omstandigheden, zie: Thomas Nagel, 'Rawls and Liberalism', in: Samuel Freeman (red.), *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge: Cambridge UP 2003, p. 67.

19 Rawls 1971, p. 65.

20 Ibidem, p. 69, 71.

21 Ibidem, p. 73-74.

22 Norman Daniels, 'Democratic Equality: Rawls's Complex Egalitarianism', in: Samuel Freeman (red.), *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge: Cambridge UP 2003, p. 245.

23 Ook bepalen wie minder- of minstbedeeld is, kent haken en ogen, zie: Rawls 1971, p. 92; Dijkstra 2023a, p. 109.

worden productief te zijn in enge zin.²⁴ Omdat de procedure hen noodzakelijkerwijs uitsluit, zullen de voorzieningen voor mensen met een functiebeperking pas ná het kiezen van de funderende politieke principes in de hypothetische beginsituatie aan bod kunnen komen. Dit is dan gedurende het normale wetgevingsproces waarbij men de kosten hiervoor zal afwegen tegenover andere overheidsuitgaven.²⁵ In hoeverre dergelijke voorzieningen op deze manier beschikbaar komen en in welke mate de maatschappij rekening houdt met functiebeperkingen, hangt samen met het prevalentie mensbeeld in democratische rechtsstaten, zoals Nederland.

3 Een onvolkomen mensbeeld

De zegetocht van het sociaal contractdenken kan men deels terugzien in de notie dat de maatschappij steeds meer contractuele trekken krijgt.²⁶ Deze ontwikkeling kan, zoals gezegd, niet alleen op het conto van het algemeen aanvaarde maatschappijbeeld worden geschreven, maar komt ook voort uit het in deze contreien prevalentie mensbeeld. Waar de mens bij de eerdere contractdenkers vele gedaanten aannam – van engel tot wolf – stond bij Rawls en de zijnen het Kantiaanse idee van de mens als rationeel wezen centraal.²⁷ De maatschappij van het Rawlsiaanse sociaal contract, zoals dit in de vorige paragraaf beschreven is, geven wij als rationele mensen dan ook zelf vorm.²⁸ In een door dit soort mensen op zodanige wijze vormgeven maatschappij zullen, zo vermoedde Rawls, institutionele regelingen en beperkingen ten bate van minderbedeelden als positief worden beschouwd.²⁹ Dat dit niet altijd het geval bleek, komt mede doordat dit specifieke idee van rationaliteit sindsdien is aangevuld en veranderd door het idee van de maakbare mens.

De maakbare mens is een product van de toenemende invloed van de meritocratische gedachte. Oftewel het groeiende belang van verdienste, een begrip dat meestal wordt gedefinieerd als talent plus inzet.³⁰ Dit idee van verdienste ging vanaf de achttiende en negentiende eeuw een steeds grotere rol spelen in Europese samen-

- 24 Nussbaum 2006, p. 108-109; Daniels 2003, p. 242. Deze uitsluiting van mensen met een functiebeperking en andere minder productief geachte mensen van de relevante groep is zowel aanwezig in het hier besproken *A Theory of Justice*, waarin Rawls zich vooral richtte op rationaliteit en het individu, als in Rawls' latere werk waarin hij de gemeenschap een grotere prioriteit toekende, zie: Rawls 1971, p. 126-127; John Rawls, 'Kantian Constructivism in Moral Theory', *Journal of Philosophy* 1980, 77 (9), p. 515, 546; John Rawls, 'Social Unity and Primary Goods', in: Samuel Freeman (red.), *Collected Papers*, Cambridge: Harvard UP 1999, p. 368; Rawls 1996, p. 20, 21, 25, 183.
- 25 Nussbaum 2006, p. 111; Rawls 1996, p. 183.
- 26 Evelien Tonkens & Loes Verplanke, 'Sociale zekerheid – een gelaagd begrip: materiële, emotionele en relationele zekerheid in de eenentwintigste eeuw', in: Peter van Lieshout (red.), *Sociale (on)zekerheid. De voorziene toekomst*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 185-186.
- 27 Wolin 2016, p. 235, 330-332; Nussbaum 2006, p. 130; Thomas Pogge, *Realizing Rawls*, Ithaca: Cornell UP 1989, p. 94.
- 28 Rutger Claassen, *Het eeuwige tekort: een filosofie van de schaarste*, Amsterdam: Ambo 2004, p. 107.
- 29 Rawls 1971, p. 126.
- 30 Paul de Beer, 'Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?', in: Paul de Beer & Maisha van Pinxteren (red.), *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016a, p. 10.

levingen.³¹ In het Nederland van na de Tweede Wereldoorlog vormden de voortgeschreden industrialisatie en de richtingenstrijd tussen de arbeidersbewegingen, de bezittende klasse en de religieuze zuilen de basis voor de grootschalige emancipatie van de dubbeltjes die veelal nu voor het eerst de mogelijkheid hadden om kwartjes te worden. De grote emancipatormotor was het onderwijs.³² In de jaren zeventig kwam het eerste cohort nieuwe kwartjes langzamerhand op invloedrijke posities terecht en werd het meritocratische denken steeds invloedrijker.³³ Deze denktrant maakt van elk maatschappelijk domein een arena waarin men elkaar beconcurrereert. Een dergelijke nadruk op verdienste verandert het gedeelde beeld van gerechtvaardigde verschillen. Voor iedereen zijn er kansen, dus ook vanaf een minderbedeelde positie kun je veel bereiken. De maakbare mens heeft immers zijn eigen lot in handen?³⁴ Het verlies van werk of sociale positie krijgt met deze visie steeds meer het karakter van een keuze.³⁵

Op deze manier werd het debat over maatschappij en recht deels gekaapt door dergelijke morele voorkeuren.³⁶ Het idee dat verschillen binnen de maatschappij ten goede moeten komen aan de minstbedeelden bleef dominant, maar men moest wel meedoen – kansen pakken – om het recht op de voordelen van deze verschillen te verdienen.³⁷ Dus ondanks ons Rawlsiaanse concept van rechtvaardigheid schuift de invulling van het nog steeds vanzelfsprekende verschillsprincipe toch op richting de hierboven genoemde liberale gelijkheid. Verliezers hebben verloren ondanks een redelijk gelijke uitgangspositie en hun verlies komt in deze denktrant tot last van de winnaars.³⁸

Deze ontwikkeling in het dominante mensbeeld miskent echter dat nominale verbeteringen nog geen positionele vooruitgang hoeven te betekenen – voor een voormalige mbo-baan is bijvoorbeeld nu vaak hbo-niveau vereist.³⁹ Ook een liberale hoger opgeleide maatschappij blijft dus gestratificeerd, want niet iedereen kán een

31 Kees Vuyk, *Oude en nieuwe ongelijkheid. Over het failliet van het verheffingsideaal*, Utrecht: Klement 2017, p. 162-166.

32 De Beer 2016a, p. 17-18.

33 Vuyk 2017, p. 166-167.

34 Ibidem, p. 169. Het gaat om wat je hebt en wat je kunt, hetgeen je volgens deze denktrant zélf kunt beïnvloeden, zie: Claassen 2004, p. 120.

35 Judith Elshout, Evelien Tonkens & Tsjalling Swierstra, 'Meritocratie als aanslag op het zelfrespect van verliezers', in: Paul de Beer & Maisha van Pinxteren (red.), *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 216.

36 Dergelijke morele preferenties, die voornamelijk op grond van hun (tijdelijke) prevalentie invloed uitoefenen, behoren tot het fenomeen dat Alasdair Macintyre het emotivisme doopte, zie: Alasdair Macintyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Londen: Bloomsbury 2017, p. 13.

37 Elshout, Tonkens & Swierstra 2016, p. 227.

38 Ibidem, p. 214.

39 Paul de Beer & Jan van Zijl, 'Hoe meritocratisch is Nederland en is dat reden tot zorg?', in: Paul de Beer & Maisha van Pinxteren (red.), *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 239.

winnaar zijn.⁴⁰ Door de verliezers hun ongeluk te verwijten, wordt de productieve groep waarmee men voordelig kan samenwerken op de hypothetische leest van een sociaal contract steeds kleiner en dit wordt gereflecteerd in de teloorgang van de institutionele zorg voor de minstbesteden – inclusief de voorzieningen voor mensen met een functiebeperking. Er zijn nog wel vangnetten, maar deze zijn aan voorwaarden gebonden en de relevante omstandigheden die geacht worden buiten het bereik van onze eigen verantwoordelijkheid te liggen en toegang geven tot deze voorzieningen worden meer beperkt.⁴¹ Daarnaast is de hulp die nog beschikbaar is in toenemende mate gericht op het (weer) kunnen deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt en worden bijdragen die niet op deze eng gedefinieerde wijze productief zijn, versmaad.⁴² Een deel van de kritiek op dit soort praktijken is van belang voor onze vraag naar de maatschappelijke achterstelling van mensen met een functiebeperking.

4 De valkuilen van het contractsdenken en het maakbaarheidsideaal

De kritiek op het sociaal contract en de bijbehorende mensbeelden is net zo oud als het gedachte-experiment zelf.⁴³ En je kunt je afvragen of zo'n privaatrechtelijk ingestoken maatschappijbeeld überhaupt geschikt is als basis voor het publieke bestel.⁴⁴ In deze paragraaf beperk ik mij tot de kritieken die relevant zijn voor de hieronder besproken tekortkomingen in de Nederlandse sociale zekerheidswetgeving inzake mensen met een functiebeperking. Deze kritieken betreffen vooral de maatschappelijke uitsluiting van deze groep – onder andere door een scheiding tussen werkende en niet-werkende personen – alsmede dat deze groep consequent naast schaarse middelen gript.

- 40 Vuyk 2017, p. 178-179. Mensen met een functiebeperking maken minder kans ten opzichte van hun medemensen, zie: Herman van de Werfhorst & Jaap Dronkers, 'Twee kanten van de meritocratie', in: Paul de Beer & Maisha van Pinxteren (red.), *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 46.
- 41 Joan Tronto. *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*, New York: New York UP 2013, p. 86-87, 99, 144; Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxford: Oxford UP 2002, p. 94-95; Jonathan Wolff, 'Fairness, Respect and the Egalitarian Ethos', *Philosophy and Public Affairs* 1998, 27 (2), p. 112, 121.
- 42 Nussbaum 2006, 129; Gijs Herderscheë, 'Het dreigende einde van de verzorgingsstaat', *de Volkskrant* 12 mei 2018, Zaterdag, p. 12-14.
- 43 Het idee werd reeds in embryonale vorm te berde gebracht en afgeserveerd in Plato's *Politeia* als model voor een staat, zie: Plato, *Het bestel*, Amsterdam: Prometheus 2016, p. 57. (Diens dialoog *Protagoras* is hierbij ook relevant, zie: Martha Nussbaum, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge: Cambridge UP 2001, p. 119-120.) Ook de hernieuwde populariteit van dit gedachte-experiment vanaf de zeventiende eeuw, mede dankzij het werk van Thomas Hobbes en Jean-Jacques Rousseau, stuitte al vrij snel op weerstand van andere filosofen, Georg Hegel bijvoorbeeld, zie: Georg Hegel, *De filosofie van de objectieve geest*, Amsterdam: Boom filosofie 2017, p. 52, 162.
- 44 Bojan Vranić, 'Why is Rawls's Social Contract Hypothetical?', in: Miodrag Jovanović & Bojan Spaic (red.), *Jurisprudence and Political Philosophy in the 21st Century: Reassessing Legacies*, Frankfurt am Main: Peter Lang 2012, p. 117-129.

4.1 Maatschappelijke uitsluiting

Dat zij niet behoren tot de groep door en voor wie de maatschappij is ingericht, heeft natuurlijk verstrekken gevolgen voor de leefwereld van mensen met een functiebeperking.⁴⁵ Procedurele rechtvaardigheid zoals Rawls en de zijnen deze voorstaan, leidt namelijk tot een maatschappij waarin het voor mensen met een functiebeperking moeilijker navigeren is. Deze maatschappij is immers (voornamelijk) ingericht op de kwetsbaarheden van hun medemensen.⁴⁶ Hoge stoepen zijn bijvoorbeeld geschikt om het gros van de mensen onder auto's vandaan te houden, maar vormen een dagelijkse worsteling voor mobiel en visueel beperkten.⁴⁷ En de effecten van dit soort ervaren obstakels cumuleren. Een ontoegankelijke publieke ruimte limiteert bijvoorbeeld de plekken waar mensen met een functiebeperking kunnen werken en dus hun mogelijkheden om carrière te maken.⁴⁸ Fundamenteeler betekent deze uitsluiting van de inrichting van de basisstructuur van de maatschappij dat de sociale voorzieningen die nodig zijn om mensen met een functiebeperking volwaardig mee te laten draaien, niet of slechts gebrekkig vorm worden gegeven.⁴⁹ Zelfs als een maatschappij het verschilprincipe hanteert, beklijft daarom de positionele achterstand van mensen met een functiebeperking ten opzichte van hun medemensen. Deze groep moet de last van hun functiebeperking trachten te dragen in een maatschappij die deze last onvoldoende verlicht en niet voor hen ingericht is.⁵⁰ Het is dan ook geen wonder dat het voor deze groep daarom regelmatig moeilijk is om ook nog eens productief te zijn via de reguliere arbeidsmarkt. In die zin dragen zij vaak niet bij op de wijze die als productief gedefinieerd wordt en vormen – in deze optiek althans – een zorg die drukt op de productief geachte mensen.⁵¹

En dat brengt ons op de tweedeling tussen werkende en niet-werkende mensen. Dat alleen een baan op de reguliere arbeidsmarkt als productiviteit geldt, heeft als gevolg dat mensen om hun positionele welvaart te behouden in toenemende mate vastzitten in werk met dat doel. Een rol die politiek filosoof Hannah Arendt de *Animal Laborans* noemt.⁵² In een samenleving die de reguliere arbeidsmarkt en degenen die daarop wel hun weg weten te vinden zo belangrijk maakt, zal de sociale zekerheid er dan ook vaak op gericht zijn dat iedereen zo mogelijk deelneemt aan

45 Nussbaum 2006, p. 98; Janny Beernink, *Floreren: zoektocht naar goed leven voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen*, Den Haag: Acco 2015, p. 61.

46 Nussbaum 2006, p. 105, 113, 116-117.

47 Ibidem, p. 109, 167.

48 Dijkstra 2021b, p. 72.

49 Nussbaum 2006, p. 109. Symptomatisch is de passage in *A Theory of Justice* die handelt over de chronische ziekten van mensen die wel productief waren en kans maken dat weer te zijn, zie: Rawls 1971, p. 218-219; Leslie Francis & Anita Silvers, 'Liberalism and Individual Scripted Ideas of the Good: Meeting the Challenge of Dependent Agency', *Social Theory and Practice* 2007, 33 (2), p. 323.

50 Dijkstra 2020a, p. 44, noot 50.

51 Nussbaum 2006, p. 122, 135, 137-138. Voor de sociologische onderbouwing van dit punt, zie: Flip de Kam & Jan Donders, *Onzekere zekerheden: de Nederlandse verzorgingsstaat op weg naar 2025*, Den Haag: Willem Drees Stichting voor Openbare Financiën 2014, p. 48.

52 Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago: Chicago UP 1998, p. 131, 137.

de maatschappij via een normale baan. Alleen de échte uitzonderingen, die dit niet lukt, houden dan een recht op hulp.

De beschreven denktrant van een tweedeling tussen mensen met en zonder werkvermogen maakt een groot aantal mensen met een functiebeperking tot maatschappelijke ontvangers in plaats van deelnemers.⁵³ Omgaan met deze wijze van uitsluiting is zeer belastend voor veel van deze mensen en dit heeft, naast hun functioneren, ook gevolgen voor hun psychologische gesteldheid – voor zover zij zich hiervan bewust kunnen zijn.⁵⁴ Omdat deze groep moeilijker mee kan doen, is zij vaker aangewezen op de sociale voorzieningen voor de minderbedeelden in de samenleving. Zij worden daarmee dus afhankelijk van de mate waarin het gros van hun medemensen, die over het algemeen hun lot niet delen, de beschikbare schaarse middelen hiervoor in wil zetten.

4.2 *De grenzen van de schaarste*

De wijze waarop de meeste democratische rechtsstaten momenteel omgaan met schaarste betekent een extra horde voor de volwaardige maatschappelijke deelname van mensen met een functiebeperking.⁵⁵ Hierbij gaat het zowel om de genoemde beperkte besteding aan de benodigde sociale arrangementen als om het creëren van ruimte voor zaken als vrijwillige en mantelzorg.

De hierboven beschreven tweedeling en het daaruit voortkomende beeld van mensen die niet op normale wijze kunnen deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt als belasting van de productieve mensen, leidt ertoe dat overheidsuitgaven te hunnen bate vaak veel meer aan kritische blikken onderworpen worden dan andere kosten die de maatschappij geacht wordt te dragen.⁵⁶ Daarnaast wordt de hulp die er beschikbaar is zo veel mogelijk beperkt tot het kleinste aantal mensen en aan voorwaarden gebonden.⁵⁷ Men dient te bewijzen dat men de uitzondering is die écht een normale baan niet (meer) aankan. Daarmee is er onder andere vaak geen mogelijkheid om bij te dragen op wijzen buiten de reguliere arbeidsmarkt. Men kan werken of men zit thuis. Op deze manier wordt de maatschappij beroofd van al hetgeen mensen met een functiebeperking wel te bieden zouden hebben in een andere context dan de reguliere arbeidsmarkt.⁵⁸ En dit brengt ons bij de gevolgen van de besproken tweedeling tussen werkende en niet-werkende personen voor de

53 Thomas Scanlon, *The Diversity of Objections to Equality*, Kansas: The University of Kansas Press 1996, p. 5. Over de binaire visie op werkvermogen, zie: Claassen 2004, p. 143.

54 Peter van Lieshout, 'De toekomst van de sociale (on)zekerheid', in: Peter van Lieshout (red.), *Sociale (on)zekerheid. De voorziene toekomst*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 20. Zij ontberen al te vaak alle drie de vormen van eigenwaarde die Axel Honneth onderscheidt: zelfvertrouwen, zelfrespect en achting, zie: Axel Honneth, *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*, Cambridge: Polity Press 2005, p. 107, 121, 129; Over dergelijke behoeftes, zie ook: Nussbaum 2006, p. 100.

55 Claassen 2004, p. 143.

56 Dijkstra 2023a, p. 92.

57 Tronto 2013, p. 86-87, 99, 144; Kymlicka 2002, p. 94-95; Wolff 1998, p. 107-13, 112, 121; Elizabeth Anderson, 'What is the Point of Equality?', *Ethics* 1999, 109 (2), p. 311-312.

58 Nussbaum 2006, p. 129.

beschikbare hulp buiten institutioneel gefinancierde sociale voorzieningen om, zoals vrijwillige en mantelzorg.

Binnen het beschreven maatschappij- en mensbeeld worden verdiensten, zoals gezegd, verdeeld tussen mensen.⁵⁹ Je wordt afgerekend op je succesvolle eindprestatie, los van moreel arbitraire gunstige omstandigheden of tegenslagen. Dit sociale feit maakt de zorg voor mensen met een functiebeperking tot een penibele onderneming.⁶⁰ Naast degenen die zij helpen, kunnen de zorgverleners zelf ook achtergesteld geraken.⁶¹ Zowel het vrijwilligerswerk van mensen met een functiebeperking als dat om hen te helpen is dus niet gebaat bij het nu prevalentie denk-kader.

Aldus zien we dat het hierboven geschetste abstracte maatschappij- en mensbeeld in praktische zin een tweedeling creëert tussen werkende en niet-werkende mensen. Hierdoor schieten de benodigde sociale voorzieningen om mensen met een functiebeperking volwaardig deel te laten nemen aan de maatschappij tekort, terwijl er onvoldoende uit het reservoir van overige steun kan worden geput. Dit maakt in algemene zin duidelijk waarom mensen met een functiebeperking niet volwaardig kunnen deelnemen aan de Nederlandse maatschappij. Zij kunnen namelijk zowel vaak niet in hun behoeften voorzien als op een gewaardeerde wijze bijdragen. Met deze abstracte en praktische kennis op zak, is het tijd om te kijken hoe dit uitwerkt in de sociale zekerheid.

5 De veranderlijke funderingen van de Nederlandse sociale zekerheid

Sinds in Nederland het publieke domein de traditionele, moreel geïnspireerde zorg naar zich toe trok, stonden arbeidsongeschiktheidsregelingen in het teken van het ondervangen van verloren arbeidsvermogen. Het grote bouwwerk van de sociale zekerheid in de jaren vijftig en zestig draaide daarom vooral om statusbehoud, het voortzetten van de voormalige levensstijl.⁶² Dit was een recht van iedereen in nood – tot zij weer op eigen benen konden staan.⁶³ Het stelsel werd steeds verder uitgebreid totdat eind jaren tachtig zowel de aantallen ontvangers als de kosten volgens opeenvolgende regeringen te zeer opliepen.⁶⁴ Daarom werden de regelingen versoberd, werd de uitstroom gestimuleerd en werd de toegang fors beperkt.⁶⁵ De risico's

59 Ibidem, p. 193. Voor een nuancering van deze stelling, zie: Vuyk 2017, p. 179.

60 Claassen 2004, p. 148. Dit betreft vooral het 'familiezorgnetwerk', zie: Kim Putters & Stella Hoff, 'De sociale onzekerheid', in: Peter van Lieshout (red.), *Sociale (on)zekerheid. De voorziene toekomst*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 47. 54.

61 Nussbaum 2001, p. xxix; Nussbaum 2006, p. 100, 425; Putters & Hoff 2016, p. 55.

62 Van Lieshout 2016, p. 8-9.

63 Tonkens & Verplanke 2016, p. 196.

64 Kees Goudswaard, 'Hervorming van de arbeidsongeschiktheidsregelingen', in: Gerda Jehoel-Gijsbers (red.), *Op weg naar een inclusieve arbeidsmarkt*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2011, p. 21.

65 Ibidem, p. 22.

die het publieke domein tot dan toe droeg, werden teruggelegd bij het individu.⁶⁶ Deze privatisering van risico's volgde op de eerdergenoemde ontluikende dominantie van het maakbaarheidsdenken. Dergelijke hervormingen trachtten het zelfredzame individu te activeren om vooral het meeste te maken van diens (resterende) arbeidsvermogen.⁶⁷ In die zin sluiten zij aan bij het hierboven besproken maatschappij- en mensbeeld. Steun is voorwaardelijk en moet verdiend worden – zoals '[past] bij het waardepatroon van veel Nederlanders' – en ook de activerende mechanismen leunen op het idee van de rationele mens die op deze manier te motiveren valt.⁶⁸ In deze denktrant is er louter draagvlak voor zekerheidsregelingen waar ook de productieven in enge zin ooit van denken te profiteren.⁶⁹ De gezonde, succesvolle mens weet zich echter vaak veilig – terecht of niet.⁷⁰ Zo zal het draagvlak voor hulp aan de 'verliezers' verder krimpen als het hulpbereik versoberd wordt.⁷¹

De terugtrekking van het publieke domein en het privatiseren van risico's vermindert zodoende de beschikbare steun en dit is funest voor mensen die niet zelfredzaam zijn en geen alternatief hiervoor hebben.⁷² Als levens niet tot een succes zijn te kneden wegens omstandigheden buiten hun bereik, zoals functiebeperkingen, komen mensen buiten de doelen van het maatschappelijke vangnet te staan.⁷³ Aangezien de sociale zekerheid zich vooral richt op de weg naar de reguliere arbeidsmarkt en niet wat iemand daarnaast kan, blijven er als men niet (volledig) kan functioneren in een normale baan louter de residuele regelingen voor de uitzonderingsgevallen over.⁷⁴ Dan is er financiële en praktische hulp beschikbaar, maar deze hulp kent, zoals gezegd, knelpunten.

Wat mensen met een functiebeperking betreft, is het uiteindelijke doel van de regelingen die onder de noemer sociale zekerheid vallen dat zij zo veel mogelijk kunnen functioneren als waren zij relatief gezond. Deze benadering, die wederom de reguliere arbeidsmarkt prioriteert, wordt verkozen boven het zoeken van meer passende modi voor hun maatschappelijke deelname.⁷⁵ Dat doel mag door de jaren heen dan redelijk consistent zijn gebleven, de invulling van de relevante regelingen veranderde wel mee met de ontwikkelende ideeën over de sociale zekerheid. Dit

66 Van Lieshout 2016, p. 22; Putters & Hoff 2016, p. 44; Paul de Beer, 'De grote golf van het sociale stelsel', in: Peter van Lieshout (red.), *Sociale (on)zekerheid. De voorziene toekomst*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016b, p. 74.

67 Romke van der Veen, 'Sociale zekerheid in een open samenleving', in: Peter van Lieshout (red.), *Sociale (on)zekerheid. De voorziene toekomst*, Amsterdam: Amsterdam UP 2016, p. 93; De Beer 2016b, p. 64.

68 Van der Veen 2016, p. 95; De Beer 2016b, p. 68.

69 Putters & Hoff 2016, p. 55; De Beer 2016b, p. 77.

70 Pas in geval van nood merkt men dat sparen en verzekeren tekortschiet, zie: De Kam & Donders 2014, p. 48-50.

71 De Beer 2016b, p. 76-77.

72 Vuyk 2017, p. 228.

73 Putters & Hoff 2016, p. 46, 48.

74 Herderschee 2018, p. 12-14.

75 Joel Reynolds, *The Life Worth Living: Disability, Pain, and Morality*, Minneapolis: University of Minnesota Press 2022, p. 98.

had gevolgen voor de maatschappelijke positie van mensen met een functiebeperking, zoals de mate waarin en de wijzen waarop zij in hun bestaanszekerheid konden en mochten voorzien.

Een goede illustratie hiervan vinden we in de reeds genoemde Participatiewet en Wmo 2015. De Participatiewet verving vanaf 2015 diverse regelingen. Onder andere de mogelijkheid om in een sociale werkplaats te werken – en dus bij te dragen aan de maatschappij via een andere weg dan de reguliere arbeidsmarkt – werd hiermee beperkt.⁷⁶ De Participatiewet probeert dan ook niet alleen de bestaanszekerheid van mensen met een functiebeperking te waarborgen, maar richt zich vooral op het activeren van deze groep om bij te dragen via de reguliere arbeidsmarkt.⁷⁷ De overgebleven waarborgfunctie wordt voornamelijk ingezet om dit mogelijk te maken en is er voor degene die als de uitzondering wordt beschouwd en niet kán werken, op een bepaald punt in de tijd in ieder geval. Maar de mensen met een functiebeperking die als deze uitzondering gelden, zullen wel te maken krijgen met de activerende maatregelen – als het even tegenzit levenslang.⁷⁸

Naast het feit dat de beschikbare steun via dergelijke regelingen gericht is op een eventuele (r)entree op de reguliere arbeidsmarkt, brengen de bijbehorende voorwaarden dus een extra last mee voor de mensen met een functiebeperking die ermee te maken krijgen. Vooral het idee van de participatiesamenleving, waarin mensen eerst een beroep doen op hun persoonlijke netwerk voordat zij sociale voorzieningen aanspreken, is hier debet aan.⁷⁹ De Participatiewet beperkt bijvoorbeeld de beschikbare hulp wanneer men de levenskosten deelt met huisgenoten.⁸⁰ Ook de Wmo 2015, waarbij mensen met een functiebeperking via de gemeente hulpmiddelen en andere voorzieningen kunnen ontvangen, is momenteel gepreoccupeerd met andere hulpbronnen.⁸¹ De logica van deze eisen is in het voorgaande duidelijk geworden; zij past bij het prevalentie maatschappij- en mensbeeld en de neerslag daarvan in de sociale zekerheid van landen zoals Nederland. Maar ook de valkuilen van deze logica zijn aangegeven. De eeuwig activerende maatregelen van ons eerste voorbeeld passen slecht bij de mensen met een functiebeperking die met de huidige maatschappij-inrichting niet (volledig) kunnen meekomen op de reguliere arbeidsmarkt.⁸² En het vereiste beroep op de (overgebleven) zelfstandigheid en het persoonlijke netwerk sluit niet aan bij de tijd en energie die hun last perso-

76 Gijs Herderscheë, 'Analyse Participatiewet: arbeidsgehandicapten genieten steeds minder bescherming', *de Volkskrant* 15 januari 2015, Ten Eerste, p. 13. Deze wijziging wordt langzaam aan gedeeltelijk ongedaan gemaakt.

77 Judith Jansen, 'De "verantwoordelijke beperkte": de beeldvorming van jonggehandicapten in de Participatiewet', in: Hans Bosselaar (red.), *Met andere ogen: onderzoekers over vijf jaar Participatiewet*, Den Haag: Boom bestuurskunde 2020, p. 30.

78 Dijkstra 2020a, p. 44.

79 Ildi van Boetelaer-Gulyas, *Basisboek Sociale Zekerheid 2023*, Deventer: Wolters Kluwer 2023, p. 131.

80 Ibidem, p. 190.

81 Ibidem, p. 131-133.

82 Tonkens & Verplanke 2016, p. 189-193; Barbara Vollebregt, 'Niet alle bijstandsgerechtigden kunnen aan de slag in een betaalde baan, zoals de Participatiewet verwacht: tijd voor een herziening', *Trouw* 9 juni 2023, Economie, p. 17.

nen met een functiebeperking kost, noch bij de realiteit dat hun persoonlijke netwerk vaak relatief klein en minder slagvaardig is.⁸³ De diepe worteling van de ideeën achter zulke regelingen kan je doen afvragen: is er wel een alternatief voor deze logica?⁸⁴

6 Conclusie: een mensenrechtelijk alternatief

De combinatie van een contractueel maatschappijbeeld met een rationeel en maakbaar mensbeeld mag dan prevalent zijn, zij is – zoals we zagen – niet zonder kritiek. Maar deze kritiek is zelden terug te zien in de regelgeving waar mensen met een functiebeperking mee te maken krijgen. En indien we rapporten als *Hardvochtige effecten op burgers door knelpunten in (uitvoering) wet- en regelgeving binnen de sociale zekerheid* en *Een brede blik op de bijstand* ter harte nemen, alsmede reflecteren op de instelling van (oud-)bewindspersonen die bleek uit de recente parlementaire enquête over fraudebestrijding binnen het sociale vangnet, dan kunnen we vaststellen dat verandering mogelijk is, maar dat hier ook nog wel wat tijd overheen zal gaan.⁸⁵ Dit vermoeden wordt versterkt door de voorgestelde bezuinigingen op de sociale zekerheid voor de val van het vierde kabinet-Rutte en de hindernissen bij het pogen om regelingen als de Participatiewet te verbeteren.⁸⁶ Een alternatief voor de huidige filosofische insteek kan de nodige veranderingen wellicht schragen en versnellen.

Een filosofie vinden en populariseren die een maatschappijbeeld promoot waarbij de basisstructuur van onze wereld ook ingericht wordt op de behoeften en alternatieve bijdragen van mensen met een functiebeperking is geen sinecure – de hardnekkigheid van de uitsluiting van deze groep in aanmerking genomen. Een noodzakelijk onderdeel van zo'n filosofie zou een ander mensbeeld zijn, waarbij wij geen maakbare wezens zijn maar kwetsbare dieren. Dieren die samen bepaalde rechten voor iedereen hebben gecreëerd – rechten die verwezenlijkt dienen te worden, on-

83 Dijkstra 2020a, p. 44; Putters & Hoff 2016, p. 54; Tonkens & Verplanke 2016, p. 189-193; Sjors van Beek, 'Eigen kracht, je moet het maar hebben', in: Albert-Jan Kruiter, Femmianne Bredewold & Marcel Ham (red.), *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt: kroniek van een verandering*, Amsterdam: Van Gennep 2016, p. 138; Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid, *Weten is nog geen doen: een realistisch perspectief op zelfredzaamheid*, Den Haag: Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid 2017, p. 145.

84 Mark Lieveisse Adriaanse & Hugo Logtenberg, 'Het land van Rutte werkt voor wie het toch al werkte', *NRC Handelsblad* 15 juli 2023, Weekend, p. 16-18.

85 Rosanne Oomkes et al, *Hardvochtige effecten op burgers door knelpunten in (uitvoering) wet- en regelgeving binnen de sociale zekerheid: werknemersregelingen, de Participatiewet, de Toeslagenwet en uitbetaling van het PGB*, Amsterdam: Vrije Universiteit 2022, p. 12; Patricia van Echtelt, Evelien Eggink & Klarita Sadiraj, *Een brede blik op de bijstand*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2023, p. 66; Hessel von Piekartz, 'Hoge boetes werken preventief, dat is gewoon logisch', *de Volkskrant* 14 september 2023, Ten Eerste, p. 4.

86 Wilfred Scholten, 'Minister schiet werknemers sociale werkplaats niet te hulp', *de Volkskrant* 15 juni 2023, Vandaag, p. 11; Tan Tunali, 'Participatiewet verdient bredere blik, focus niet alleen op betaald werk, adviseert SCP', *De Limburger* 10 juni 2023, Achtergrond, p. 19; Redactie Politiek, 'Voorjaarsnota: kabinet moet snijden in voorzieningen WMO', *Reformatorisch Dagblad* 29 april 2023, Binnenland, p. 10.

geacht prevalentie ideeën over eigen verantwoordelijkheid.⁸⁷ Middels zo'n denk-kader kan dan duidelijk worden gemaakt dat wij gedurende ons leven allemaal zowel maatschappelijke ontvangers als deelnemers zullen zijn. Aldus zal ook het benodigde draagvlak worden verzekerd.⁸⁸ Een aanzet tot een dergelijke filosofie en een ondergrens voor de daarbij behorende verplichtingen voor de overheid kan men vinden in de relevante mensenrechtenverdragen. In de eerste plaats natuurlijk het voornoemde VN-verdrag Handicap met onderliggende doelen als de volwaardige maatschappelijke deelname van en zo veel mogelijk zelfstandige levenskeuzes voor mensen met een functiebeperking. Voor de praktische invulling van zo'n 'nieuw mensenrechtenmodel van handicap' kan men aansluiten bij de *General Comments* van de relevante VN-comités.⁸⁹ Wat betreft de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt geven bijvoorbeeld *General Comment* 5 van het VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten en *General Comment* 8 van het VN-comité inzake de rechten van personen met een handicap praktische handvatten.⁹⁰ En voor waar deze handvatten niet toereikend zijn, is er in de rechts- en politieke filosofie een keur aan alternatieve maatschappij- en mensbeelden te vinden waarin wél – in meerdere of mindere mate – rekening wordt gehouden met mensen met een functiebeperking. Inzake de doelen van het VN-verdrag Handicap lijken mij vooral de mogelijkhedenaanpak in de interpretatie van Martha Nussbaum en de inzichten van kwetsbaarheidstheoretici van belang.⁹¹ Met deze verdragen, *General Comments* en aanvullende filosofische inzichten in de hand, kan men dan uitvoeren hoe de uitsluiting van mensen met een functiebeperking dient te worden bestreden, hoe hun lasten kunnen worden verlicht en hoe de volwaardige maatschappelijke deelname van deze groep kan worden geborgd. Want de bekommelingen en de uitsluiting van mensen met een functiebeperking vormen geen noodzaak en zijn niet onvermijdelijk.⁹² Een ander maatschappij- en mensbeeld kan ervoor zorgen dat de relevante sociale zekerheidsregelingen de huidige maatschappelijke achterstelling van mensen met een functiebeperking bestrijden in plaats van een oplossing te belemmeren of deze achterstelling zelfs (gedeeltelijk) te bewerkstelligen.⁹³

87 Nussbaum 2006, p. 160; Martha Nussbaum, *Sex and Social Justice*, New York: Oxford University Press 1999, p. 65.

88 Thom Brooks, 'The Capabilities Approach and Political Liberalism', in: Thom Brooks & Martha Nussbaum (red.), *Rawls's Political Liberalism*, New York: Columbia University Press 2015, p. 155-158.

89 Theresia Degener, 'A New Human Rights Model of Disability', in: Valentina della Fina et al (red.), *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary*, Cham: Springer 2017, p. 41.

90 CESCR, *General Comment No. 5: Persons with Disabilities*, 9 december 1994, E/1995/22; CRPD, *General Comment No. 8: On the Right of Persons with Disabilities to Work and Employment*, 9 september 2022, GE.22-16259(E).

91 Dijkstra 2021b, p. 71-73; Sophie Mitra, 'The Capabilities Approach and Disability', *Journal of Disability Policy Studies* 2006, 16 (4), p. 240-245; Nussbaum 2006.

92 Erwin Dijkstra, 'Onrechtvaardigheid bestrijden als kerntaak van de democratische rechtsstaat: een inleiding tot Judith Shklar's *The Faces of Injustice*', *Nederland Rechtsstaat* 2023b, Zomerreeks #14, www.nederlandrechtsstaat.nl.

93 Tonkens & Verplanke 2016, p. 189-193.

Aan het begin van deze bijdrage kondigde ik aan de filosofie achter de sociale zekerheid in democratische rechtsstaten in het algemeen, en Nederland in het bijzonder, slechts te verkennen. En ondanks mijn breedsprakigheid op de voorgaande pagina's blijven er nog heel veel zaken over die verder onderzocht kunnen worden in dit kader. Dat mensen die bepaalde vormen van overheidssteun ontvangen hun volledige persoonlijke situatie blijvend moeten onthullen – zoals bij de sociale zekerheid – terwijl dit bij andere soorten steun – zoals bij de hypotheekrenteaftrek – veel minder geldt, bijvoorbeeld.⁹⁴ Of het feit dat bij algemene beleidskeuzes de vaak verschillende impact op mensen met een functiebeperking regelmatig over het hoofd wordt gezien.⁹⁵ En dan is er ook nog de geobserveerde intersectie tussen het hebben van een functiebeperking en andere vormen van achterstelling.⁹⁶ Gelukkig worden dergelijke zaken ook elders opgepakt. Zo is een aantal kwesties rond intersectionaliteit onlangs kundig uit de doeken gedaan in het rapport *Op het kruispunt van knelpunten* in opdracht van het College voor de Rechten van de Mens.⁹⁷ Dergelijke inspanningen niettegenstaande kunnen ook deze aspecten van de uitsluiting van mensen met een functiebeperking profiteren van een kritische blik op het maatschappij- en mensbeeld dat momenteel prevalent is in democratische rechtsstaten en de weerslag daarvan op de huidige sociale zekerheidsregelingen in landen zoals Nederland. De inrichting van onze samenleving en de wijze waarop overheidsinstanties en andere instituties burgers bejegenen, hoeft namelijk het functioneren van mensen met een functiebeperking niet te belemmeren – integendeel zelfs!⁹⁸ De moderne maatschappij leent zich bij uitstek voor het ondersteunen van hen die tegenslagen ervaren, door een functiebeperking of anderszins. En er is wellicht niets menselijker dan elkaar te helpen wanneer onze medemensen dat nodig hebben.

94 Wolff 1998, p. 108-113.

95 Thomas Ronnes, 'Politieke partijen zijn de chronische ziekten vergeten', *Trouw* 19 september 2023, *Opinie*, p. 18.

96 Dijkstra 2023a, p. 194. Jeffrey Brune, 'Minority', in: Rachel Adams et al (red.), *Keywords for Disability Studies*, New York: New York University Press 2015, p. 351-352.

97 Job Velseboer & Titus Scholten, *Op het kruispunt van knelpunten: ervaringen van mensen met een beperking die mede vanwege hun huidskleur, etnische kenmerken, religie, culturele achtergrond en/of migratie (van hen of hun ouders) achterstelling en uitsluiting kunnen ervaren*, Amsterdam: Regioplan 2023.

98 Hans Bosselaar, 'Hou op met problemen terug te voeren op psychologie van de (zwakke) burger: dat leidt af van de structurele oorzaken', *de Volkskrant* 22 september 2023, *Opinie & Debat*, p. 24.